

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ЈУГОСЛАВЕНСКА АКАДЕМИЈА ЗНАНОСТИ И УМЈЕТНОСТИ

ЗБОРНИК О ЂУРИ ДАНИЧИЋУ

Уредници

академик АНТОНИЈЕ ИСАКОВИЋ и редовни члан ЈОСИП ТОРБАРИНА

Београд — Загреб

1981

БЕРИСЛАВ М. НИКОЛИЋ

ОДНОС АКЦЕНТА МЛАЂИХ НОВОШТОКАВСКИХ ГОВОРА ПРЕМА ДАНИЧИЋЕВОМ АКЦЕНТУ

1. Тројак је циљ овоме раду:

1) упоређивање акцента млађих новоштокавских говора и Даничићевог акцента;

2) утврђивање закључака који се могу извести на основу тога упоређивања;

3) тумачење важнијих акценатских појава.

Применићу Белићеву акценатску теорију. У овоме послу од велике су ми помоћи била и ова дела: 1) М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (драмајички системи и књижевнојезичка норма)*, I, Фонетика и морфологија, Београд, 1964, стр. I—X + 1—696. и 2) Р. Ivić, *Die serbokroatischen Dialekte, ihre Struktur und Entwicklung*, I, Mouton and Co, 'S-Gravenhage, 1958.

2. У својој књизи *Основи младе новоштокавске акценације*, Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, 1970, 1, стр. 1—122, све сам млађе новоштокавске говоре на основу акценатских особина поделио у три групе: североисточне, јужне и западне (замену јата не узимам у обзир). Ови називи, како сам истакао, показују пружање ових говора у главним цртама, а не и њихов детаљан географски распоред. На основу истих акценатских особина те ћу говоре овде упоредити са Даничићем. Одмах ваља истаћи да ови говори у основним структуралним карактеристикама показују висок степен сагласности са Даничићем.

Прво. Постоје све књижевне акценатске алтернације као категорије. Могућно је говорити само о разликама у појединостима. Предуслов за ове алтернације јесте четвороакценатска система.

Друго. Постоји као принцип и старо, и аналошко и ново преношење акцента на проклитику.

Треће. Исти су деривациони принципи.

3. У вези с осталим појавама најпре ћу табеларно приказати однос Даничићевог акцента према акценту ове три групе млађих новоштокавских говора. Примере треба схватити као формуле које обележавају шире и сложеније појаве.

Ево, дакле, табеле:

Бр.	Даничић	Североисточни говори	Јужни говори	Западни говори
1.	Постакценатске дужине у познатим категоријама	Скраћивање Даничићевих постакценатских дужина у извесном броју категорија	Не скраћују Даничићеве постакценатске дужине	Не скраћују Даничићеве постакценатске дужине
2.	трéсѐм (трéсем)	трéсѐм	трéсем	грéсем
3.	кѹнама	-ама/-ама (у Колубари и Војводини); у већини говора као код Даничића.	-ама	Као код Даничића.
	гѣздав (кѣвѣв) кѣтъаст	-ѣв/-ав, -ѣст/-аст (у Колубари); у већини говора као код Даничића.	-ѣв, -ѣст	Као код Даничића.
	брѣнути глѣдати гѣзити	У Колубари: -нѣти/-нути, -ѣти/-ати, -ѣти/-ити. У већини говора као код Даничића.	нѣти, -ѣти, -ѣти	Као код Даничића.
4.	нѣгов	нѣгов	Дуљење пред сонантом није захватило тако велики број категорија као у североисточним говорима.	Дуљење пред сонантом није захватило тако велики број категорија као у североисточним говорима.
	какав	какав		
	очев	очѣв		
	сѣкин	Драгѣн		
	јѣдан	јѣдан		
	пѣтом	пѣтом		
	јѣсам	јѣсам		
5.	Тѣрци	Као код Даничића.	Тѣрци = Тѣрци	Тѣрци = Тѣрци
6.	грѣжѣ	Као код Даничића.	грѣжѣ = грѣжѣ	грѣжѣ = грѣжѣ
7.	Не скраћује се дуго вокално <i>р</i> .	Као код Даничића.	Као код Даничића.	Познају скраћивање дугог вокалног <i>р</i> .
8.	мѣне — код мѣне	мѣнѣ — код мене (на западном рубу: мѣне — код мене)	мѣне — мѣне — код мене; Пљевља и Горобиле: мѣнѣ — код мѣнѣ	мѣне — код мене

Бр.	Даничић	Североисточни говори	Јужни говори	Западни говори
9.	двадесет кућа	Само у Колубари спорадично: сто ектара.	девет браћа	Као код Даничића.
10.	дворови — дворовѡ	Као код Даничића.	-дворови, -ѡва, -ѡвима	Или као код Даничића или: краљеви, -ѡва, -ѡвима
11.	вијенци—вѡбаца	У већини говора венци. Тршић: венци.	вијенци, вијенѡца; Пљевља: ланѡпа; Горобиле: вијенѡца	ланци, ланѡца
12.	нарѡда	Као код Даничића.	нарѡда	Као код Даничића.
13.	у месеу	Као код Даничића.	у месеу=у месеу	у месеу=на месеу
14.	пред врата за вратима	У већини говора као код Даничића. Тршић: на врата / вратима. Војводина: на леђи/на леђима.	пред врата	Изгледа да није непознат метатонизацијски акценат на врата.
15.	варниѡ	Као код Даничића.	варниѡ	Као код Даничића.
16.	нѡв, -а, -ѡ	Као код Даничића.	нѡв, нѡва, нѡво	нѡв, нѡва, нѡво
17.	благѡ	благѡ	Нема експанзије акцента т. благѡ	У некојим говорима постоји експанзија акцента т. благѡ.
18.	дѡћи	У већини говора као код Даничића. У Колубари спорадично прѡћи.	дѡћи	дѡћи
19.	прѡдала	Као код Даничића.	Као код Даничића.	У некојим говорима: прѡдала.
20.	пѡчеѡта	Као код Даничића.	Као код Даничића.	У некојим говорима: почеѡта.
21.	трѡсен	Као код Даничића.	трѡсен, трѡсѡна, -ѡно	трѡсен, -ѡна, -ѡно

Бр.	Даничић	Североисточни говори	Јужни говори	Западни говори
22.	печéмо/пѣчéмо	печéмо	печéмо	пѣчемо
23.	копáмо	Као код Даничића.	копáмо (кòпáмо)	кòпáмо
24.	пíтају	Као код Даничића.	пíтају	Као код Даничића.
25.	живíмо	Као код Даничића.	живíмо=живíмо	Као код Даничића.
26.	завíрѣм	Као код Даничића.	Као код Даничића.	завíрѣм

4. Из ове се табеле могу извући ови закључци:

1) Североисточни говори:

а) потпуно се слажу са Даничићем у ових 15 особина:

- α) Турци;
- β) *прѣжје*;
- γ) не скраћују дуго вокално *p*;
- δ) *дворови—дворѣв*;
- ε) *нарѣд*;
- ζ) *у мѣсу*;
- η) *вэрнѣц*;
- θ) *ндв, -а, -о*;
- ι) *урѣд*;
- κ) *идчѣ*;
- λ) *шрѣсен*;
- μ) *копáмо*;
- ν) *шитају*;
- ξ) *живíмо*;
- ο) *завíрѣм*;

б) делимично се слажу са Даничићем у ових 7 особина:

- α) Д: *шрѣсѣм (шрѣсем)* — СИ: *шрѣсѣмо*;
- β) Д: *кућама, идрав (кѣвѣв), кидињасѣ, бринуши, лѣдаши, идзиши* — СИ: у већини говора као у Даничића, само се у Колубари могу чути и примери са дужинама *-ама* (тако и у Војводини), *-ав, -асѣ, -нуши, -аши, -иши*;
- γ) Д: *двѣдесѣ кѣћ* — СИ: само у Колубари спорадично *сѣб екѣрѣ*;
- δ) Д: *вѣнци* — СИ: само у Тршићу *вѣнци*;

- ε) Д: *и́ред вра́ӣа, за вра́ӣима* — СИ: у већини говора као код Даничића, само је у Тршићу *на́ вра́ӣа/вра́ӣима*, а у Војводини *на́ леђи/на леђима*;
 ζ) Д: *го́ђи* — СИ: само у Колубари спорадично *и́ређи*;
 η) Д: *и́ечемо-и́ечемо* — СИ: *и́ечемо*;

в) потпуно се разилазе од Даничића у ове 4 особине:

- α) Д: поста акценатске дужине у познатим категоријама — СИ: скраћивање Даничићевих поста акценатских дужина у извесном броју категорија;
 β) Д: *њѣтов, ка́кав, очев, се́кин, је́дан, и́ушом, је́сам* — СИ: *-ѣв, -ѣв, -ѣв, -ѣн, -ѣн, -ѣм, -ѣм*;
 γ) Д: *мѣне* — *код мѣне* — СИ: *мѣнѣ* — *код мене* (на западном рубу: *мѣне* — *код мене*);
 δ) Д: *блѣ̄а̄* — СИ: *блѣ̄а̄*.

2) Јужни говори:

а) потпуно се слажу са Даничићем у ових 6 особина:

- α) не скраћују Даничићеве неакцентоване дужине;
 β) не скраћују дуго вокално *р*;
 γ) не познају експанзију акцента т. *блѣ̄а̄*;
 δ) *и́рдѣ̄ла*;
 ε) *и́дчѣ̄та*;
 ζ) *зави́рѣ̄м*;

б) делимично се слажу са Даничићем у ових 9 особина:

- α) Д: *и́рѣ̄сѣ̄м (и́рѣ̄сѣ̄м)* Ј: *и́рѣ̄сѣ̄м*;
 β) дуљење пред сонантом није захватило тако велики број категорија као у североисточним говорима;
 γ) Д: *Ту́рци* — Ј: *Ту́рци = Ту́рци*;
 δ) Д: *и́рдѣ̄ђе* — Ј: *и́рдѣ̄ђе = и́рдѣ̄ђе*;
 ε) Д: *мѣне/код мѣне* — Ј: *мѣне/мѣне/код мене* (Пљевља и Горобиље: *мѣнѣ/код мѣнѣ*);
 ζ) Д: *у́ мѣсу* — Ј: *у мѣсу = у́ мѣсу*;
 η) Д: *и́ечемо/и́ечемо* — Ј: *и́ечемо*;
 θ) Д: *кои́амо* — Ј: *кои́амо (кои́амо)*;
 ι) Д: *жи́вѣ̄мо* — Ј: *жи́вѣ̄мо = жи́вѣ̄мо*;

в) потпуно се разилазе од Даничића у ових 11 особина:

- α) имају дужине т. *кру́шкѣ̄ма*, — *и́ѣ̄рѣ̄в, ки́ӣњѣ̄сӣ*, — *вѣ̄нѣ̄ӣи, слу́шѣ̄ӣи, ми́слӣӣи*;
 β) Д: *гва́десѣ̄и ку́ѣ̄а* — Ј: *гевѣ̄и брѣ̄ӣа̄*;
 γ) Д: *гво́рови, гво́рѣ̄вѣ̄* — Ј: *гво́рови, -ѣ̄вѣ̄, -овима*;
 δ) Д: *ви́јѣ̄нци, вра́ѣ̄ѣ̄ѣ̄* — Ј: *ви́јѣ̄нци, ви́јѣ̄нѣ̄ѣ̄ѣ̄* (Пљевља: *ла́нѣ̄ѣ̄ѣ̄*; Горобиље: *ви́јѣ̄нѣ̄ѣ̄ѣ̄*);

- ε) Д: *nārōdā* — Ј: *nārōdā*;
- ζ) Д: *īred vrāīa/za vrāīima* — Ј: *īred vrāīa*;
- η) Д: *vārnićā* — Ј: *vārnićā*;
- θ) Д: *nōv, -a, -o* — Ј: *nōv, nōva, nōvo*;
- ν) Д: *gōhi* — Ј: *gōhi*;
- κ) Д: *īrēsen, -a, -o* — Ј: *īrēsen, -ēna, -ēno*;
- λ) Д: *īīīajū* — Ј: *īīīajū*.

3) Зајадни говори:

а) потпуно се слажу са Даничићем у ових 7 особина:

- α) не скраћују Даничићеве поста акценатске дужине;
- β) немају дужине т. *-āma, -āv, -āsi, -nūīi, -āīi, -īīi*;
- γ) немају преношења т. *devēī brāīīā*;
- δ) *nārōdā*;
- ε) *vārnićā*;
- ζ) *īīīajū*;
- η) *živimo*;

б) делимично се слажу са Даничићем у ових 10 особина:

- α) Д: *īrēsēm (īrēsem)* — З: *īrēsem*;
- β) дуљење пред сонантом није захватило тако велики број категорија као у североисточним говорима;
- γ) Д: *Tūrīci* — З: *Tūrīci = Tūrīci*;
- δ) Д: *īrōjše* — З: *īrōjše = īrōjše*;
- ε) Д: *gvōrovi, gvōrōvā* — З: или као код Даничића или: *krālevi, -ēvā, -ēvima*;
- ζ) Д: *ū mēsu* — З: *u mēsu = nā mēsu*;
- η) Д: *īred vrāīa, za vrāīima* — З: изгледа да није непознат метатонијски акценат *nā vrāīa*;
- θ) Д: *blāīā* — З: у некојим говорима постоји експанзија акцента т. *blāīā*;
- ι) Д: *īrōdāla* — З: у некојим говорима: *īrodāla*;
- κ) Д: *īdčēīa* — З: у некојим говорима: *īočēīa*;

в) потпуно се разилазе од Даничића у ових 9 особина:

- α) познају скраћивање дугог вокалног *r*;
- β) Д: *mēne/kod mēne* — З: *mēne/kod mene*;
- γ) Д: *vījenīci, vrābāīā* — З: *lānīci, lānāīā*;
- δ) Д: *nōv, -a, -o* — З: *nōv, nōva, nōvo*;
- ε) Д: *gōhi* — З: *gōhi*;
- ζ) Д: *īrēsen* — З: *īrēsen, -ēna, -ēno*;
- η) Д: *īečemo/īdčemo* — З: *īečemo*;
- θ) Д: *koīāmo* — З: *kdīāmo*;
- ι) Д: *zavīrim* — З: *zdvīrim*.

4) Табеларно се све ово може приказати овако:

говори врста слагања са Даничићем	североисточни	јужни	западни
потпуно се слажу са Даничићем	у 15 особина	у 6 особина	у 7 особина
делимично се слажу са Даничићем	у 7 особина	у 9 особина	у 10 особина
потпуно се разлиже са Даничићем	у 4 особине	у 11 особина	у 9 особина

5) Све се три групе говора, дакле, разлиже од Даничића у мањем броју особина него што се слажу са њим (потпуно или делимично). Посебно треба истаћи да се, када је реч о узајамном односу саме ове три групе говора, увек, сем у једној особини, слажу, делимично или потпуно, бар две од ове три групе — у различитим комбинацијама. Те сам комбинације показао у својој књизи *Основи млађе новоштокавске акценације* (стр. 117—122). Истакао сам да је једина особина у којој се потпуно разликују све три групе говора ова:

- североист. гр.: *ндв*, *-а*, *-о* и сл.;
- јужна гр.: *ндв* — *ндва* — *ндво* и сл.;
- западна гр.: *ндв* — *ндва* — *ндво* и сл.

У овој се особини са Даничићем слаже североисточна група.

6) У своме раду *Прилој истраживању Бура Даничића као акценолога* (Наш језик, XXI, 4—5, у штампи) показао сам како је Даничић у својим акценатским студијама више уносио Вуков (тршићки) него свој (војвођански) акценат. Све то показује дубоку, генетичку повезаност свих млађих новоштокавских акцената и Даничићевог (герс. Вуковог) акцената.

5. Потребно је дати детаљнија објашњења овим појавама:

- 1) скраћивању Даничићевих неакцентованих дужина;
- 2) квантитету наставка у презенту глагола т. *шрѣсѣм*;
- 3) дуљењу пред сонантом;
- 4) акценту ген.-ак. личних заменица 1. и 2. л. јдн. и повратне заменице себе;
- 5) акценту неодређеног вида придева т. *нов* и д.;
- 6) акценту одређеног вида придева т. *блдіа* и д.

6. Скраћивање Даничићевих поста акценатских дужина у извесном броју категорија констатовано је у шумадијско-војвођанским говорима и у тршићком говору. Број тих категорија већи је у шумадијско-војвођанским говорима (нарочито на истоку) а мањи у тршићком. У својим монографијама *Сремски*

јовор, Мачвански јовор и Колубарски јовор скраћивање неакцентованих дужина тумачио сам утицајем косовско-ресавског дијалекта. На то ме је упућивала и структура становништва. С обзиром на порекло јадарског становништва, не може се дати исто објашњење за губљење дужина у тршићком говору. У шумадијско-војвођанском дијалекту то је појава старијег датума. У тршићком говору скраћивање дужина је новија појава којој не треба тражити дубоку старину. У питању је, вероватно, процес који је — у већој или мањој мери — захватио србијанске говоре. Можда се једино може говорити о евентуалном подстреку који за ширење овога процеса даје ситуација у шумадијско-војвођанском дијалекту, мада је очевидно у питању и потреба за економичнијом применом говорних феномена.

7. Дужина у презентском наставку глагола т. *шрѣсѣи* — *шрѣсѣм* нова је (А. Б е л и ћ, *Историја српскохрватског језика*, II, 2: *Речи са конјугацијом*, Београд, 1962, стр. 93).

Може се дати ова периодизација ове појаве.

Најпре су сви говори имали ситуацију која се може свести на формулу: *шрѣсѣм/рѣдѣм*. То је стање очувано у западнијим млађим новоштокавским говорима.

У другој фази настаје ситуација која се може свести на формулу: *шрѣсѣм/рѣдѣм*. Тако је код Даничића, с тим што Даничић у загради додаје и лик *шрѣсѣм*.

У трећој фази у североисточним млађим новоштокавским говорима настаје ситуација која се може свести на формулу: *шрѣсѣм/рѣдѣм*. Ова је ситуација резултат позиционог скраћивања неких Даничићевих поста акценатских дужина у овим говорима.

8. Дуљење пред сонантом настало је као последица губљења полугласника у слабом положају. Полугласник је у слабом положају изгубљен већ од краја 11. в. Тада, дакле, почиње процес који доводи до дуљења. Ово је податак који историја српскохрватског језика може да пружи као доказ за старину овога процеса.

9. Могу се утврдити три фазе у развоју акцента ген.-ак. и дат.-лок. личних заменица 1. и 2. л. јдн. и повратне заменице *себе*.

Прва фаза — разликовање акцента ген.-ак. од акцента дат.-лок. Она је оставила трагове у говору Пљеваља, Горобиља, Тршића, Колубаре, Мачве и Срема, чије се прилике у формули могу овако приказати: *мѣни* — *мѣнѣ* — *кѣд мене*. Ова је разлика створена деловањем Сосировог закона, што је јасан доказ дубоке старине ове појаве.

Друга фаза — Вукова ситуација. Уопштен је акценат дат.-лок. Јасно је да је ова фаза каснија од прве и да је произашла из ње. Резултате добивене у овој фази налазимо и у руском језику (*меня*).

Трећа фаза — проширење акцента множине (*нѣма* — *зѣ нама* и сл.) на облике ген.-ак. јдн. и дат.-лок. јдн. Та је фаза несумњиво најмлађа и може се извести само ако се претходно претпостави друга фаза. Ова, трећа фаза карактеристична је за говоре Пиве и Дробњака, Ортијеша и за западне млађе новоштокавске говоре.

10. Мислим да је развитак појава у вези с акцентом неодређеног вида придева т. *ндв* и д. текао овако. Најпре су сви говори имали *ндв* — *ндва* — *ндво* и сл. као последицу деловања Сосировог закона. Ово је стање сачувано у дубровачком, посавском славонском, буњевачком залеђа сењског и фојничком. Затим је дошло до уједначавања. У Пиви и Дробњаку, Ортијешу и донекле у Пљевљима и у Жумберку средњи се род изједначио са женским — бар у извесним типовима. Код Вука, у тршићком и у шумадијско-војвођанском у питању је изједначавање женског рода са средњим — опет у извесним типовима. И то баш и јесте занимљиво што приликом уједначавања Вук и Тршић с једне стране и Пива и Дробњак са друге не иду истим путем, већ се Вук и Тршић слажу са шумадијско-војвођанским дијалектом.

11. Акценат одређеног придевског вида т. *блѣѣ* врло је стара појава. Њена се старина може утврдити на овај начин. Код придева типа *ндв* акценат *ндвѣ* — стари је акценат одређеног вида. С овог акценатског типа такав акценат одређеног вида пренео се аналогijом и на придеве т. *згрѣв* (*згрѣвѣ*). Из напоредне употребе акцената *згрѣвѣ* и *сѣѣрѣ* дошло је и до појаве акцента *сѣѣрѣ* а, у даљој консеквенцији, и до акцента *млѣгѣ* и др. Но, како је однос *сѣѣр* — *сѣѣрѣ* у штокавским говорима о којима је реч одавно престао бити продуктиван, јасно је да се цео овај процес могао одиграти само у додиру двају говора: једног, западнијег, ближег чакавском (где је нпр. и однос *згрѣв*—*згрѣвѣ* још морао бити жив) и другог, источнијег где тај однос није био продуктиван. А да би поменути процес могао у западносрбијанским говорима добити тако широке размере какве има, то укрштање морало је бити врло старог датума.

Berislav M. Nikolić

THE RELATION BETWEEN THE ACCENT OF NEONOVOŠTOKAVSKI DIALECTS AND DANIČIĆ'S ACCENT

S u m m a r y

The author points out, right at the beginning, the high degree of conformity between all three groups of these dialects (north-east, south and west group) and Daničić's language in basic structural characteristics (all literary accentual alternations as categories are represented; there are all three types of the proclitic transfer of accent: old, analogous and new type; derivational principles are the same). Later on twenty-six characteristic cases of accents in all three groups of dialects and in Daničić's works are reviewed in tabulated form. After that each group is examined according to the degree of its agreement with Daničić's works.

There is only one feature where these three groups completely differ between themselves. It is the accent of the indefinite form of adjective of the type *нов* /new/,

(the northeast group: *nǫv*, -a, -o; the south group: *nǫv*, *nǫva*, -o; the west group: *nǫv*, *nǫva*, *nǫvo*).

In the end the author explains the following items:

- 1) the contraction of Daničić's unaccented lengths;
- 2) the quantity of suffixes in the present tense of the verb of the type *trésēm*;
- 3) the lengthening of vowels before a consonant;
- 4) the accent of the genitive and accusative cases of personal pronouns of the 1st and 2nd person singular and of the reflexive pronoun *sebe* (oneself);
- 5) the accent of indefinite adjectival forms of the type *nov* /new/, and
- 6) the accent of indefinite adjectival forms of the type *blāgā*.